

Любов ПРИЙДУН

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

Розглянуто причини виникнення кредитного ризику банку в сучасних умовах. Визначено основні аспекти використання ситуаційних центрів як одного з методів управління проблемною заборгованістю, охарактеризовано їх основні завдання, функції та принципи діяльності.

Операції з кредитування – це найбільш дохідна стаття банківського бізнесу. За рахунок цього джерела формується основна частина чистого прибутку, що відраховується в резервні фонди і спрямовується на виплату дивідендів акціонерам банку. Неповорнення кредитів, особливо значних, може призвести до банкрутства банку, а також до банкрутства пов'язаних із ним підприємств, банків і приватних осіб. Тому кредитні ризики – основна проблема банку, а управління ними є необхідною частиною стратегії і тактики виживання та розвитку будь-якого комерційного банку.

Проблема управління банківським ризиком є дуже актуальною для країн, що стали на шлях ринкових перетворень. Розвиток економіки України на сучасному етапі тісно пов'язаний з розширенням і зміцненням ринкових принципів господарювання, а процеси розвитку ринкових відносин посилилися невизначеністю та конкуренцією. Щоб ефективно працювати за таких умов, керівникам банків потрібно впроваджувати нові технології, ухвалювати нетрадиційні рішення, а це, в свою чергу, підвищує ступінь банківського ризику.

Питання оцінки кредитного ризику є чи не найважливішою проблемою, яку намага-

ються вирішити фінансисти в усьому світі. Нестабільність світового кредитного ринку, іпотечна криза в США змусили кредиторів та інвесторів дещо по-іншому поглянути на кредитний ризик та економіко-математичні моделі, які дозволяють його оцінити. В Україні, як і в більшості країн з перехідною економікою, практика управління кредитним ризиком дещо відрізняється від західних методик.

Кредитний ризик – це основний вид фінансових ризиків, з якими стикаються банки у процесі своєї діяльності. Його поява спричинена, насамперед, допущеними помилками при оцінці кредитоспроможності позичальників, несвоєчасним виявленням проблемних кредитів і недостатністю створених під них резервів, а також недосконалістю кредитного контролю в банках.

Вказані обставини зумовлюють актуальність дослідження, оскільки на сучасному етапі розбудови вітчизняної банківської системи України вкрай важливим є питання використання нових підходів для вдосконалення управління врегулюванням проблемною заборгованістю з метою зниження кредитних ризиків під час інвестування банками коштів у розвиток економіки. Одним із перспективних напрямків є створен-

ня банками ситуаційних центрів управління та моніторингу за кредитними операціями.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що в Україні опубліковано численні наукові праці, у яких аналізуються та розглядаються методи удосконалення управління кредитного ризику в банківській діяльності, в тому числі і з використанням сучасних інформаційних технологій. Зокрема, О. Болдирев, А. Фалюта аналізують особливості управління ризиками в контексті антикризового управління банком; І. Нідзельська, А. Череп, О. Романченко, М. Рубаха, О. Остафіль розглядають наслідки впливу кредитного ризику на діяльність банківських установ; В. Кльоба, А. Засядько, А. Морозов, А. Тушницький оцінюють можливість використання ситуаційного центру в структурі банку як метод управління кредитним ризиком загалом та проблемною заборгованістю зокрема. Але при цьому невирішеною залишається необхідність розробки сукупності практичних рекомендацій щодо ефективності використання зазначених технологій в банківській установі з метою мінімізації кредитного ризику та моніторингу кредитної діяльності банку.

Таким чином, зазначена проблема охоплює широке коло питань. Тому основними цілями статті є аналіз можливостей і напрямків використання нових методів, а також з'ясування основних завдань і принципів ефективною роботи банківської установи щодо управління кредитним ризиком в процесі своєї діяльності.

Сама сутність поняття "управління ризиками" зводиться до процесу, за допомогою якого банк виявляє ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їхній моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними їх видами [1, 232].

Економічне середовище, в межах якого функціонують суб'єкти господарювання

та фінансові установи, характеризується значним ступенем невизначеності та ризикованості, що теж негативно впливає на їхнє функціонування. Банківська діяльність також не є винятком тому, що існує та розвивається за рахунок ризику, оскільки саме здатність і готовність банків брати на себе ризики під час здійснення кредитних, валютних операцій, фінансування інноваційних проектів є основою для їх економічного розвитку [2, 102]. При цьому велике значення серед банківських ризиків має кредитний, оскільки кредитування залишається традиційним видом діяльності банків і найбільш динамічним.

Ризики діяльності банку виникають на основі об'єктивних та суб'єктивних чинників. Перші спричинені невизначеністю, притаманною банківській діяльності, другі – особливостями прийняття рішень зацікавленими особами в умовах цієї невизначеності [3, 9]. Крім цього, чинники ризику поділяють на внутрішні та зовнішні. Значна частина зовнішніх чинників знаходиться поза межами впливу банку, а відтак він не може їх контролювати. Реалізація чиннику ризику, з яким зіштовхується банк, може поставити під загрозу усю фінансову стабільність його діяльності. Тому в процесі аналізу ризиків, особливо зовнішніх, банк обов'язково має враховувати можливість виникнення екстремальних обставин. При цьому основними інструментами вдосконалення управління банківськими ризиками на сучасному етапі розвитку вітчизняної банківської системи повинно стати використання сценаріїв та методів проведення стрес-тестування, планування ліквідності на випадок надзвичайних обставин, оцінка надійності систем ризик-менеджменту [4, 116].

Банк, як і будь-яка комерційна структура, метою діяльності якої є отримання прибутку, повинен вживати всіх можливих заходів для збільшення доходів і зменшення

витрат. У цьому випадку проблемні активи негативно впливають і в частині отримання доходу, бо під час планового його повернення у визначені терміни банк шляхом їх перерозміщення має змогу підтримувати дохідну частину на заздалегідь визначеному плановому рівні, так і в частині зменшення витрат, оскільки вживання додаткових заходів щодо повернення проблемних активів несе за собою додаткові фінансові витрати, частину з яких банк розраховує компенсувати за рахунок штрафних санкцій, але вони, зазвичай, не покривають цих затрат у повному обсязі [5, 388].

До останнього часу банки не задумувалися про наукове обґрунтування стратегії роботи з боржниками. Наслідком цього був хаотичний, несистематизований і непродуманий підхід до такої діяльності, що зумовив виникнення негативних тенденцій в банківській системі, до причин яких варто віднести: слабкий внутрішньобанківський контроль щодо управління ризиками, недоліки у застосуванні внутрішнього ціноутворення або лімітів, відсутність адекватних стимулів до обмеження або хеджування ризиків, пов'язаних з такими позиціями [6, 221]. Труднощі, пов'язані з поверненням кредитів, особливо валютних,

стали серйозним випробуванням для банків в умовах фінансової кризи.

На фоні широкої реклами, простоти отримання кредитних послуг, обсяг наданих українськими банками кредитів протягом 2005–2009 рр. зріс майже в 8 разів. Зменшення ж кредитного портфеля банків ми можемо спостерігати тільки за 2009 р., де воно становило 45036 млн. грн. (табл. 1). Варто зазначити, що до початку кризи більше половини загального його обсягу припадало на кредити, надані в іноземній валюті (на 1 січня 2008 р. – 52%). Такий великий попит не завжди відповідав реальним можливостям позичальників щодо обслуговування та погашення отриманих кредитів, оскільки вони не завжди могли об'єктивно оцінити наслідки інфляції, ризик безробіття, зростання цін, зменшення доходів тощо.

Проте, як показує практика, зростання обсягів кредитування супроводжується не менш активним підвищенням іншого показника, а саме – обсягів неповернень кредитів. Показниками рівня кредитних ризиків є обсяги проблемних (прострочених та сумнівних) кредитів, що особливо характерно після розгортання кризових явищ на вітчизняному валютному ринку і значної деваль-

Таблиця 1

Характеристика кредитної діяльності банків за 2005–2010 рр. [7]

Показник (млн. грн.)	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010
Загальні активи	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626
Кредитний портфель	97 197	156 385	269 688	485 507	792 384	747 348
Частка кредитних операцій в загальних активах банків (%)	68,69	70,12	76,38	78,43	81,41	74,61
Проблемні кредити	3 145	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935
Частка проблемних кредитів в кредитному портфелі банків	3,24	2,16	1,65	1,31	2,27	9,36
Резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	6 367	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238
Частка резервів в кредитному портфелі банків	6,55	5,33	4,54	3,81	5,62	13,79

вації гривні, оскільки значну частку позичок у кредитному портфелі банків становили кредити в іноземній валюті, та величина сформованих резервів під згадані ризики банків, динаміка яких за період з 2005 по 2010 рр. сформована в табл. 1. Отже, поряд з незначним зменшенням темпів кредитування, можна відстежити високий темп зростання проблемних кредитів. Як видно із таблиці, обсяг проблемних кредитів на початок 2005 р. становив 3145 млн. грн. (3,5% від кредитного портфеля банків), а на початок 2010 року зріс в 22 рази і становив 69935 млн. грн. (9,4% відповідно). Цей показник свідчить про проблеми у веденні бізнесу, які призводять до погіршення виконання розрахунків із банками. Наслідком цього і є приріст проблемної заборгованості фізичних осіб, оскільки джерелами надходження для них здебільшого є оплата праці від підприємств під час ведення бізнесу.

Отже, вагомими чинниками, які призвели до погіршення якості активів, є заздалегідь здійснений на низькому рівні аналіз ризику повернення заборгованості за позичками, свідоме недотримання вимог під час аналізу кредитоспроможності позичальника і розрахунку фінансового класу, збільшення відсоткових ставок за чинними кредитними договорами, знецінення вартості забезпечення за кредитними операціями, несвоєчасне виконання реструктуризації протермінованої заборгованості, свідоме погіршення платіжної дисципліни з боку позичальника. Основним же чинником були курсові зміни, які впливали на погіршення погашення платежів за валютними кредитами та виникнення проблемних позичок [8, 255–256].

Проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не здійснено один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, які дають змогу банку мати сумнів щодо повернення коштів. Кожний банк має

у своєму портфелі протерміновані кредити і тому головне питання полягає у розробленні та використанні сучасних підходів до управління проблемною заборгованістю, яке полягає в мінімізації збитків за кредитними операціями банку з допомогою відповідних методів управління.

Оскільки повністю уникнути втрат за кредитами неможливо, інколи їх розглядають як вартість ведення банківського бізнесу. Але це не означає, що банк повинен змиритися з такими збитками, адже в тому випадку заподіяна йому шкода значно більша, ніж сума неповерненого боргу. Велика кількість протермінованих кредитів призводить до втрати довіри до банку з боку вкладників та акціонерів, виникнення проблем з платоспроможністю та ліквідністю, погіршення його репутації. Крім цього, банківська установа повинна нести додаткові витрати, пов'язані з вимогами щодо повернення кредиту, частина активів банку заморожується в формі непродуктивних. Такі втрати за своїми обсягами можуть набагато перевищити прямі збитки від непогашеної позики. Тому вартість проведення ефективної кредитної політики та організації кредитної роботи в банку, якщо за справу береться досвідчена команда кредитного аналізу та контролю, безперечно, значно нижча за витрати з управління проблемними кредитами та збитки, яких можна було уникнути [9, 170].

Проблемні кредити у більшості випадків не виникають раптово. На практиці існує багато сигналів, які свідчать про погіршення фінансового стану позичальника та про підвищення ймовірності неповернення позички.

Попри те, що кожний проблемний кредит має свої особливості, про виникнення труднощів у позичальника свідчать однакові факти (рис. 1).

ситуаційні центри. Оскільки все нове, що прокладає собі шлях до практичного використання, під час реструктуризації та примусового стягнення заборгованості за кредитними операціями, потребує часу для адекватного сприйняття, то й ситуаційні центри управління проблемною заборгованістю, як нова система поглядів на управління, не набули такого поширення та використання

Завдання кредитних працівників полягає у виявленні таких сигналів якомога раніше, перш ніж ситуація вийде з-під контролю і втрати стануть неминучими.

Тому інформацію отримують з фінансових звітів, контактів з позичальником, внутрішніх та ринкових джерел інформації. Ринкові джерела інформації найцінніші, оскільки дають змогу передбачити негативний розвиток подій і вжити заходів щодо їх запобігання.

Важливим завданням в умовах циклічно повторюваних криз та загальної стагнації виробництва є необхідність створення добре керованого підрозділу управління й моніторингу кредитною діяльністю. Варто зазначити, що у зарубіжних та найкращих вітчизняних банківських установах значну увагу приділяють організації роботи з проблемними кредитами, створюючи спеціалізовані підрозділи – департаменти, відділи,

які вносять свій внесок у вітчизняній банківській системі.

Ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями – це автоматизовані робочі місця для фінансових менеджерів та експертів банку, адаптовані для оперативної побудови й апробації сценаріїв (імітаційних моделей), швидкого аналізу та оцінки ситуації з врегулювання проблемної заборгованості на основі використання сучасних методів оброблення й аналізу статистичних даних і знань [10, 4]. Ситуаційний центр на основі використання сучасної аналітичної техніки, методик, методологій, інформаційних технологій дає змогу створити, реалізувати і забезпечити системність, прогнозування небажаних наслідків рішень, об'єктивну оцінку рівня та чинників ризику під час врегулювання проблемної заборгованості. При цьому забезпечується можливість використання різних каналів зв'язку,

комп'ютерних мереж, телекомунікацій, сучасної обчислювальної та інформаційної техніки підтримки прийняття рішень стосовно врегулювання проблемної заборгованості у межах системного моніторингу, який базується на комплексній інформаційній обробці законодавчих, нормативних, аналітичних, експертних та статистичних даних.

Отже, перевагами використання ситуаційного центру в діяльності банку є: покращення ефективності роботи банківської установи; підвищення швидкості доступу до інформації; збільшення рівня довіри в організації й формування команди; накопичення досвіду вирішення проблем і побудова ефективної високоінтелектуальної системи щодо їх прогнозування; підвищення інвестиційного рейтингу банку. У разі потреби ситуаційний центр здатен налагоджувати співпрацю з юридичними, консалтинговими та колекторськими фірмами для вирішення конкретних завдань боротьби з протермінованими кредитами [11, 95].

Ще одним позитивним ефектом є відокремлення повноважень та відповідальності у роботі з проблемними кредитами від функції кредитування, що допоможе уникнути можливих конфліктів інтересів у конкретного кредитного працівника. Дії підрозділів банків на етапах кредитних взаємовідносин банківської установи з їх клієнтами не завжди сконцентровані в напрямку забезпечення безпеки конкретних кредитних операцій. Посадові особи, задіяні у кредитній діяльності, не завжди мають об'єктивне розуміння можливих загроз кредитним коштам при проведенні позичкових операцій. Попри це, існує можливість зловживання окремими банківськими працівниками своїм службовим становищем під час їх проведення [12, 291].

Що ж до управління кредитною діяльністю банку, зокрема у сфері мінімізації кредитного ризику, то одним із напрямків діяльності ситуаційного центру є зниження

рівня неповернення кредитів та зменшення розміру сформованих резервів, а також профілактика виникнення проблемних активів. Тому доцільним є конкретизація завдань, що стоять перед ситуаційним центром в напрямку оптимізації цього процесу.

По-перше, це участь у формуванні та реалізації ефективної кредитно-інвестиційної стратегії банку з метою отримання максимального прибутку. Йдеться насамперед про організацію ранньої профілактики і моніторингу випадків виникнення проблемних активів, створення умов для повернення протермінованих кредитів, за яких втрати банку мінімальні. Ефект досягається шляхом можливості проводити оцінку ризиків та одночасного аналізу шансів реалізації прогнозу за допомогою акумуляції засобів збору й аналізу інформації, інструментів прогнозування та побудови можливих моделей розвитку і візуального представлення результатів, причому у максимально зручному вигляді.

Оскільки швидко і правильно прийняте рішення є питанням конкурентоспроможності банку, а щоб його прийняти, часто необхідно за короткий термін усвідомити велику кількість інформації, яка до того ж надходить в незручному вигляді: величезні текстові документи, багатосторінкові таблиці, томи звітів, та все це ще може доповнюватись необхідністю моніторити різноманітні джерела інформації, то саме використання ситуаційного центру дозволяє посортувати та проаналізувати інформацію, отримати прогноз, відобразити її в найприйнятнішому і цікавому візуальному вигляді та ухвалити правильне рішення щодо ситуації, яка виникла.

По-друге, вироблення принципів, стратегій, форм і методів участі банку і його філій у виконанні роботи з проблемними кредитами. Цей етап містить такі основні положення, як:

- розроблення і реалізація заходів з урегулювання проблемної заборгованості;

– розроблення і реалізація стратегій залучення інвестицій для підвищення результатів виробничої діяльності позичальника;

– модифікація кредитного договору відповідно до визначеної стратегії;

– розподіл завдань між банком і філіями та повноважень між відповідальними працівниками ситуаційного центру та банківської установи відповідно до прийнятих рішень.

По-третє, розроблення та впровадження можливих методів і схем погашення протермінованої заборгованості, а саме:

– погашення заборгованості за рахунок зміни зобов'язань, зокрема шляхом надання нового кредиту для погашення неплатежів за чинним кредитним договором (рефінансування);

– поступка права вимоги, сек'юритизація кредитів;

– погашення заборгованості без зміни умов кредитного договору, зокрема за рахунок кредитування дебіторів позичальника;

– реструктуризація боргу шляхом зміни схеми погашення на ануїтетну або загального строку кредитування, пільговий період сплати суми основного боргу, кредитні канікули та ін. [13, 246].

Отже, супровід (кредитний моніторинг) кредитних операцій обов'язково має бути персоналізований, а також містити певні елементи, що формують системний підхід (рис. 2).

Під час завершення кредитної операції, якщо остання формується як проблемний кредит, системний підхід має передбачати сконцентровану, активну роботу банків із правового, економічного й організаційного вирішення ситуації [12, 291].

Головним завданням для ситуаційних центрів у цьому напрямку повинні стати:

– моніторинг стану об'єкта кредитування із прогнозуванням розвитку ситуації на основі аналізу початкової та новоотриманої інформації;

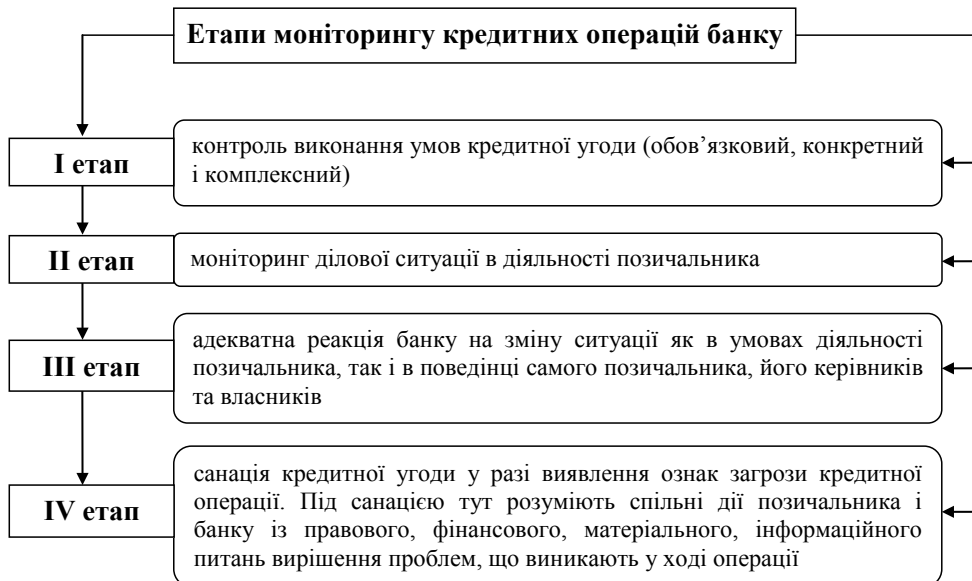

Рис. 2. Системний підхід кредитного моніторингу в банку*

* Складено автором

– моделювання наслідків управлінських рішень щодо результатів кредитного моніторингу на базі використання інформаційно-аналітичних систем;

– експертна оцінка прийнятих рішень і їхня оптимізація;

– керування в кризовій ситуації [11, 95].

З типових завдань випливають основні функції ситуаційного центру управління проблемною заборгованістю (рис. 3).

Аналіз зазначених функцій дає змогу стверджувати, що у роботі з проблемними кредитами, а отже, й мінімізацією кредитного ризику, ситуаційний центр банку може відіграти суттєву роль, оскільки він відповідає за своєчасне здійснення комплексного аналізу наслідків кредитної діяльності банку і в змозі давати повну, реальну оцінку можливих наслідків рішень, що приймаються, з урахуванням стратегічних інтересів банківської установи загалом. Ситуаційний центр може формулювати остаточні відповіді на питання про пріоритети викорис-

тання механізмів повернення або списання заборгованості, часові межі здійснення нестандартних схем погашення, тактичні та стратегічні наслідки проведення тієї чи іншої операції підрозділу, податкові наслідки для банку і генеральної лінії в роботі з проблемними кредитами.

Основними ж принципами, які можуть бути використані для організації роботи ситуаційного центру, є наступні:

- запобігання переходу кредиту в розряд проблемних:

- ситуаційний центр (разом з підрозділами, що ведуть активні операції) повинен брати участь у процедурі ухвалення рішення про видачу кредиту, систематично стежити за станом портфеля активів банку і розпочати роботу з позичальником з моменту першої затримки платежу;

- повнота та комплексність підходу до вирішення проблеми – банк повинен використовувати всі надані законом і нормативними документами засоби для організації робо-

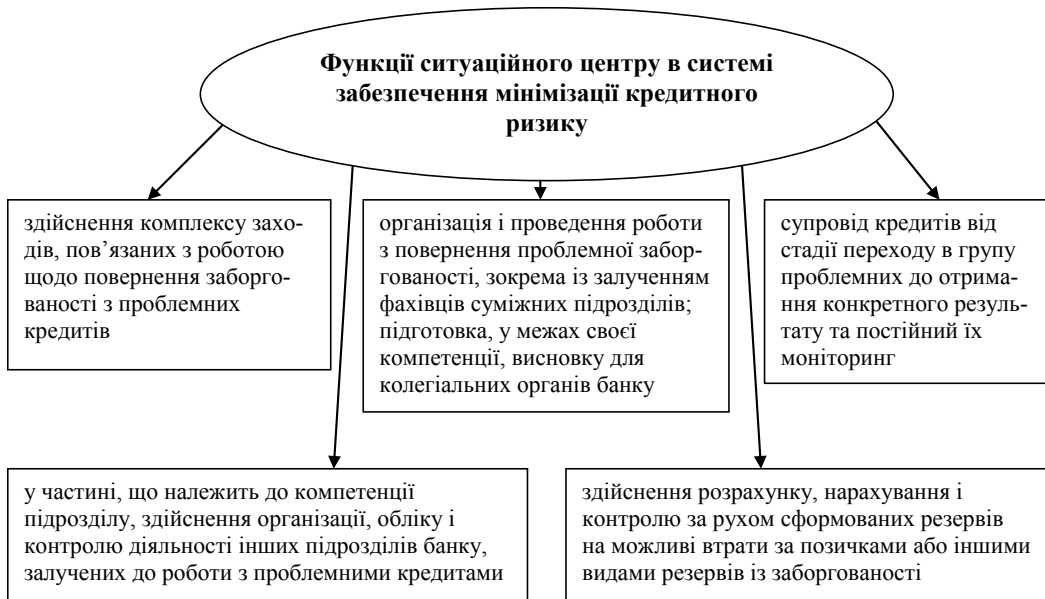

Рис. 3. Функції ситуаційного центру щодо оптимізації процесу управління кредитним ризиком банку [14, 180].

ти з боржником. Ситуаційний центр повинен не тільки розробити різні стратегії роботи з урахуванням як економічних особливостей самого банку, так і організаційно-правових, виробничо-технологічних, соціальних, психологічних і навіть особистісних особливостей боржників, а й здійснити їхню деталізацію аж до форм і методів такої діяльності;

- своєчасність застосування заходів:

- у роботі з проблемними кредитами найчастіше виникають ситуації, коли потрібно негайно прийняти рішення, що дає змогу повернути до 100% заборгованості або перевести кредит із проблемного в нормальний. Якщо буде втрачено час, то надалі це може призвести до переходу кредиту в категорію безнадійного до стягнення;

- ефективність вживання заходів – результатом роботи ситуаційного центру повинне бути реальне зростання доходів банку. Потрібно взяти до уваги і часовий чинник. У практичній діяльності банк найчастіше змушений йти на поточні витрати з метою досягнення стратегічного позитивного результату;

- наростання позитивного ефекту – боржник, що не може розрахуватися одноразово, повинен повертати борг частинами, але за графіком і під пильним контролем ситуаційного центру [14, 178].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що ослаблення банківської системи України через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення. З метою забезпечення стабільності банківської системи необхідним стало визначення факторів ризику, що дало змогу узагальнити наслідки для банківської системи:

- подальше погіршення якості кредитних портфелів банківських установ через зростання частки прострочених і сумнівних кредитів, втрату об'єктами застави частини вартості;

- зниження прибутковості діяльності банків, в тому числі через необхідність нарощення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями та списання безнадійної заборгованості банківськими установами, що посилює збитковість діяльності, особливо в умовах знецінення національної валюти для кредиторів, які проводили ризикову кредитну діяльність;

- виникнення проблем із повернення зовнішніх запозичень через погіршення фінансових результатів діяльності банківських установ унаслідок низької кредитної активності та їх капіталізації;

- подальше обмеження ресурсної бази, а отже й уповільнення темпів кредитування через високий відсоток проблемних кредитів, досить обережне ставлення зовнішніх кредиторів до ненадійних вітчизняних позичальників (основними факторами високого ризику є низька якість активів, зростання обсягу проблемних кредитів, зниження вартості заставленого майна, великий зовнішній борг, дефіцит торговельного балансу, спад реального ВВП тощо).

Одним із методів мінімізації негативних явищ в кредитній діяльності банків є використання банківською установою в своїй структурі ситуаційного центру, економічний ефект від роботи якого містить наступне: своєчасне виявлення та фактичне повернення проблемного чи безнадійного до стягнення кредиту приносить певний дохід і дає змогу банку знову розмістити кошти в прибуткових активах; постійний моніторинг кредитної діяльності та переведення позики із проблемної в категорію надійної дає змогу одержувати стабільні доходи в період дії активу та підвищити темпи скорочення протермінованої заборгованості, змінити саме традиційне поняття ведення цього виду діяльності; відновлення раніше створених резервів на доходи збільшує

прибуток і власний капітал банку; вивільнення персоналу підрозділів активних операцій для ведення основної діяльності дає змогу сконцентрувати зусилля на створенні нових надійних активів; повернення активу поліпшує економічні нормативи і показники банку та зміцнює його імідж як надійного і кваліфікованого партнера під час взаємодії з промисловим сектором економіки.

Перспективи подальших досліджень у напрямку забезпечення управління кредитним ризиком, на нашу думку, визначатимуться особливостями розвитку банківської системи України. На сьогодні спостерігається активний прихід іноземного капіталу у цю сферу економіки, який приносить і нові технології управління ризиками. Тому подальші дослідження повинні бути спрямовані на удосконалення системного підходу до управління кредитним ризиками з урахуванням іноземного досвіду.

Література

1. Фалюта А. *Забезпечення фінансової стабільності банку через систему управління ризиками* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 230–235.
2. Нідзельська І. *Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи* // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 102–108.
3. Каменський А., Кияк А. *Ідентифікація, аналіз та управління операційними ризиками в українських банках* // Вісник НБУ. – 2005. – №10 – С. 7–11.
4. Болдирев О. *Управління ризиками як головна складова антикризового управління банком* // Економіка і регіон. – 2008. – № 4(19). – С. 115–119.
5. Рубаха М., Остафіль О. *Комплексна оцінка кредитоспроможності позичальника як інструмент управління кредитним ризиком банку* // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 387–396.
6. Череп А., Романченко О. *Проблеми управління кредитними ризиками банку у контексті стабільності функціонування банківської системи* // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 221–228.
7. *Офіційний сайт Національного банку України* – bank.gov.ua.
8. Тушницький А. *Вплив проблемних активів на стабільність функціонування банківської системи України* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.50. – С. 251–259.
9. Кльоба В. *Напрями удосконалення ситуаційного центру управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями банку* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 169–176
10. Морозов А. А., Яценко В. А. *Ситуационные центры – основа стратегического управления* // ММС. – 2003. – № 1. – С. 3–14.
11. Засядько А., Кльоба, В. *Ситуаційний центр банку як ефективний засіб прийняття управлінських рішень* // Вісник УБСНБУ. – 2008. – № 3. – С. 94–96.
12. Васильчак С. *Економічна безпека банків та методи її забезпечення* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – С. 287–292.
13. Кльоба В. *Ситуаційний центр банку як ефективний напрям удосконалення управління врегулюванням проблемної заборгованості* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.8. – С. 240–247.
14. Кльоба В. *Ситуаційний центр управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями* // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 176–184.